

1924 р. придбав для Дитячого містечка білизни на суму 217 крб., [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12] осередок Місгоспа пошив 13 суконь для дівчаток і 14 костюмів для хлопчиків, осередок Хлібпродукта закупив 13 костюмів і 3 сукні [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12 зв.].

Крім одягу та продуктів харчування зібрані кошти витрачалися на закупівлю посуду, мила, рушників, дров тощо. Наприклад, осередок Текстильсиндиката та Держторга за вказаний період закупили 12 ліжок, 12 подушок, 12 наволочок, 12 ковдр і закупили дрова; осередок Фінансового відділу та ОПБ закупили 4 воза дров і дві металеві пічки, осередок Місгоспа придбав рушники, відра, чашки і мило [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12 зв.].

Значна частина коштів витрачалася на подарунки для дітей на свята. Наприклад, за листопад 1924 р. кошти на подарунки витратили осередок фабрики № 6 (15 крб.), фабрики № 7, залізничної станції Ніжин, Робземлісу [2, ф. Р-6100, оп. 1, спр. 9, арк. 12-12 зв.].

Таким чином, у 20-х роках ХХ ст. товариство “Друзі Дітей” розгорнуло в Ніжині досить активну діяльність. І хоча ця діяльність жорстко контролювалась державою як через Положення “Про осередки “Друзі Дітей” на підприємствах і в установах”, так і на практиці через пряме втручання в роботу осередків, його вплив на становище безпритульних дітей був досить суттєвим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Анатольєва О. І. Правове регулювання боротьби з безпритульністю, бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх в УСРР у 20-х роках ХХ століття. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.ю.н. –К., 2003.
2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині.

Оксана Крупенко (Ніжин)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ НІЖИНСЬКОГО ПОВІТУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Друга половина ХІХ ст. для Чернігівщини, як і для інших регіонів Російської імперії, проходила під знаком оновлення всього соціально-економічного життя. Порепорформені процеси носили складний і суперечливий характер. Відбувається поступовий перехід до капіталістичного способу господарювання, з'являються сучасні форми виробництва.

Сільське господарство продовжувало домінувати у цій системі, аграрне питання залишалося головним у політиці держави, а на кінець ХІХ ст. ще більше загострилося, що пояснювалося зростанням кількості малоземельних селян. У перші порепорформені десятиліття, названі “переломними”, відбувається криза феодальних відносин у галузі

сільського господарства, завершується процес технічного переоснащення промисловості, впроваджується механізований транспорт.

Радянська історіографія надавала перевагу аналізу процесам у сільському господарстві, характеристики економічно-правового становища селян у XIX ст. Дана розвідка присвячена вивченню промислового розвитку Ніжинського повіту в період індустріалізації. Актуальність поставленої проблеми зумовлена доцільністю з'ясувати причини, суть і наслідки модернізації промисловості пореформеної доби в конкретному регіоні. Це дозволить визначити специфіку економіки всієї Чернігівської губернії. Для вирішення цих питань використовувались архівні матеріали [1], узагальнюючі праці з соціально-економічної історії України [2] та російська історіографія [3].

Аналіз статистичних даних земських зібрань [4] доводить, що економічний розвиток Ніжинщини був складним, проходив із більшим запізненням, ніж у південних і центральних районах імперії. Однак, були і спільні риси у формуванні ринкових відносин на всій території Росії. Так, із одного боку, розвиток капіталізму супроводжувався експропріацією дрібних товаровиробників, які не витримували конкуренції великим власникам. З іншого – не тільки зберігалися, але паралельно розвивалося дрібнотоварне (кустарне) і мануфактурне виробництво. Головним засобом для існування населення Ніжинського повіту в другій половині XIX ст. залишалася землеробство. Полювання, рибальство і більш спеціалізовані промисли були винятком, що пояснювалося рядом причин, зокрема, географічними умовами [5]. Так, рибальством займалися у селі Хибалівка Дрімайлівської волості та вздовж нижньої течії Остра, між Мрином і Носівкою. Хибалівська продукція реалізовувалася на ярмарках у Ніжині. У Великій Кошелівці, Кладьківці чоловіки обробляли дерево, яке надходило із Сосниці. “Пильщики” продавали готовий матеріал ніжинським столярам, що виготовляли відомі скрині (сундуки). Прибутковість цього промислу дозволяла господарям закуповувати на велику суму ліс і, навіть, наймати для праці робітників.

У лісистій місцевості, особливо у Мрині, Дроздівці, Дрімайлівці, популярним було столярне ремесло. Напівзбудовані хати продавалися переселенцям із південних районів. У Кукшині й Колісниках селяни лише підробляли заготовілею лісу, в той час як у Хотинівці, Стодолах, Переходівці це був постійний промисел. Цікаво, що у Стодолах майже всі жителі, навіть жінки, виробляли колеса. Протягом року така сім'я продавала до 50 станів (набір із 4 коліс для воза) по ціні від 4 до 6 крб. Закупляли матеріал переважно у Козелецькому повіті, а реалізовували товар у Носівці, Ніжині, Прилуках. У с. Смолянка люди плели корзини і коробки із лози та смоли, змазані глиною [6]. Це ремесло поширювалось і на півдні території повіту, але більше для задоволення власних потреб, ніж для продажу.

Розташування Великої Дівиці, Переяславки, Крут біля залізниці дозволило селянам заробляти взимку розчищенням шляхів, а в інший час – розвантажуванням вагонів. Деякі влаштовувалися кочегарами, стрілочниками (із 554 чоловік, працюючих на залізничній дорозі, більше половини були жителями Ніжинського повіту) [7]. Близькість до міста дозволяла багатьом найматися на сезонні роботи. Так, жінки із Черняхівки влаштовувалися прибиральницями у школах, чоловіки – кочегарами, будівельниками і чумакували в Крим, Київ. “Колись Царю служили, а тепер ось жидам. Колись самі для себе чумакували, а тепер на жидівські підряди наймаємось”, – говорили з

цього приводу [8]. Пізніше перевозили хліб, тютюн до винокурних заводів, на ярмарки в Ніжин та Прилуки. Цим займалися в основному селяни Степанівки, Лосинівки, Великої Дівиці та інших дрібних хуторів степової частини. З Дорогінки і Томашівки возили до Києва ліс і дрова по 8 крб. за сажень, а з Кукшина, Колісників і хутора Бобрик – по 4-5 крб [9].

Як бачимо, географічне розташування впливало на рід занять мешканців, однак автор не вважає це домінуючим чинником. Тут варто враховувати сукупність причин, які зумовлювали економічний розвиток повіту, зокрема, політичні й соціальні. Крім названих промислів, поширеними були і поодинокі заняття ремеслами. Найбільше вони зустрічались у Ніжині.

Розвиток сільських ремесел зумовлювався переважно потребами побуту. На першому місці виділялися кушніри і шаповали, ткачі, чинбарі, лінники і гончарі, столяри, пічники, мідники, бердники, лимарі, слюсарі. Необхідні речі населення купувало на базарах і ярмарках, особливою популярністю користувався фабричний товар: ситець, пояси, картузи, керосин. Ремісники були не тільки у місті, але і в селах. Так, у лісистій місцевості на 10 дворів 8-12 чоловік були майстрами, у степовій зоні – не більше 4-6 жителів. У північних поселеннях припадало 16 ремісників на 156 дворів або 37 – на 266 хат, у південних – 24 чоловіки на 339, 169 – на 528, 20 – на 425, навіть, 117 на 1000 дворів. Русов наводить дані, що на 20 тис. помешкань в повіті було 14 тис. ремісників, в основному це столяри, швачки [10].

Отже, ці приклади показують, що на кінець XIX ст. відбувається посилення ринкових зв'язків між містом і селом. Завдяки більш інтенсивному розвитку промисловості, особливо в сільській місцевості, зменшується і економічна відмінність між ними. Однак, сільське господарство залишалось основою патріархальних відносин. Галузева структура зайнятості населення у Ніжинському повіті не зазнала істотних змін. Поступово виділяються великі села (Липів Ріг, Носівка, Лосинівка, Велика Кошелівка), формуючи навколо себе промислові райони. Дрібні товаровиробники за умов капіталізму втрачають економічну самостійність, потрапляють у залежність від мануфактуриста. Тобто, сільська дрібна промисловість не зникає у другій половині XIX ст., а трансформується від кустарного виробника до крупного власника, виступає широкою базою для росту великої промисловості.

Пристосування поміщицьких господарств до умов товарного виробництва супроводжувалося відкриттям у власних мастках промислових закладів по переробці сільськогосподарської продукції. Однак, збувалася вона переважно на внутрішньому ринку через слабкий розвиток промисловості та ідентичну спеціалізацію сусідніх господарств, унаслідок застосування примітивних засобів транспортування та бездоріжжя. Ці причини гальмували промисловий розвиток всієї Чернігівської губернії.

Усього в повіті нараховувалося 1705 вітряків, 210 олійниць, 76 кузні, 23 цегляних заводи, розташованих у Безуглівці, Дорогінці, Галиці, Макієвці, Вересочах, Носівці. Промисловість Ніжина характеризувалася наявністю 5 свічкових заводів, 1 солотопного, 1 медотопного, 1 пивоварного, 1 горілчаного, 1 завод з виробництва землеробських машин і знарядь праці, 2 воскобійних, 1 мідно- і чавунноливарний, 12 цегляних виробництв [11].

Розглянутий нами матеріал дає підстави зробити висновок про те, що вотчино-поміщицьке господарство продовжувало у другій половині XIX ст. відігравати значну роль у поширенні й поглибленні товарно-грошових відносин, формуванні ринку сільськогосподарської продукції, зміцнивши економічні зв'язки маєтку як в Україні, так і за її межами. Велика промисловість зростала за рахунок поглинання дрібної (кустарної), яка в пореформені часи продовжувала функціонувати. Економічний індустріальний розвиток Ніжинщини, як і всієї Чернігівської губернії, був складним і проходив досить повільно. Модернізаційні процеси ускладнювалися пережитками старої поміщицько-кріпосної системи, що особливо позначилося на промисловості. Незважаючи на певні зрушення в техніці виробництва, зміцненні сировинної бази, процес переустаткування фабрик і заводів проходив повільними темпами. Слабкий розвиток промисловості не дозволяв розширяться зовнішньому ринку. Переважали ті виробництва, які не потребували великих капіталовкладень. Один із дослідників даної проблеми слушно зауважив: “власники заводів, не маючи ні свого капіталу, ні можливості позичити в інших, не можуть робити необхідного поліпшення, перебудовувати або придбати кращі знаряддя” [12]. У пореформену добу зростає кількість міст, серед них переважали дрібні (невеликі). Більшість повітових містечок, таких як Ніжин, фактично були великими поселеннями, жителі яких займалися переважно сільським господарством, подекуди – торгово-промисловою діяльністю. Поміщицьке праволодіння гальмувало процес містоутворення.

ПОСИЛАННЯ

1. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (ВДАЧОН), ф. 340, оп. 1, спр. 918, 905, 908, 1835.
2. Бровер І.М. Україна на переломі до промислового капіталізму. – К., 1924. – С. 50-72. Гуржій І. Розклад феодально-кріпосницької системи у сільському господарстві України I пол. XIX ст. – К., 1954. – С. 125. Дерев'янкін Г.І. Промисловий переворот на Україні. – К., 1975. – С. 80-95. Мельник Л.Г. Технічний переворот на Україні у XIX ст. – К., 1972. – С. 25-70.
3. Миронов Б.М. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX вв.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. – Т. 1. – СПб., 1999. – С. 10-55. История России XIX в. – нач. XX вв. Учебник для исторических факультетов университетов. – М., 2000. – С. 80-95.
4. Русов А.А. Нежинский уезд. Статистическо-экономическое описание. – К., 1880. – С. 150-170. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные генералами Генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865. – С. 345-347.
5. Иренин А. М. Черниговщина. История, естественное и экономическое описание края. – Чернигов, 1919. – С. 150-151.
6. Русов А.А. Описание Черниговской губернии. – Т. 2. – Чернигов, 1899. – С. 259-260.
7. Домонтовича М. Черниговская губерния. – Чернигов, 1865. – С. 185-200.
8. Русов А.А. Нежинский уезд... – С. 76.
9. Там само. – С. 346-348.
10. Там само. – С. 78.
11. Домонтович М. Черниговская губерния... – С. 30-45.
12. Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні. – К., 1999. – С. 50-55.